

Verband tussen wonen en gedrag van kleine kinderen

The interrelationship between housing environment and behaviour

C. BITTER¹⁾, J. P. BOEKHOLD²⁾ en
Mej. B. L. F. CLEMENS SCHRÖNER³⁾

Samenvatting

In het artikel zijn uitgangspunten aangegeven voor onderzoek naar verband tussen wonen en gedrag. De auteurs bestuderen met name het verband tussen wonen en gedrag van kleine kinderen. Zij richten zich op jonge gezinnen in woningwetwoningen van twee uiteenlopende typen: het functionele en het zgn. multi-purpose type.

Hun onderzoek bestaat uit twee delen:

- I woning en woonmogelijkheden*
- II het verband tussen wonen en gedrag van kleine kinderen.*

De vraagstelling luidt of de gekozen woningtypen verschillen in woonmogelijkheden voor wonen met kleine kinderen en of het ene type zich van het andere onderscheidt in zijn specifieke mogelijkheden voor kinderverzorging.

Summary

A basic viewpoint is given for studying the interrelationship between housing environment and behaviour.

The authors are focussing on a study regarding the interrelationship between housing environment and behaviour of young children. They study young families in social housing projects of 2 types: functional dwellings and multi-purpose dwellings. The study consists of 2 parts:

- I the house and its living-possibilities*
- II habitation and human behaviour, especially that of young children and the interrelationship between habitation and behaviour.*

The purpose of the study is to establish whether these two types' living-possibilities differ, especially as to their specific possibilities for giving daily care to babies and young children.

In dit artikel wordt beschreven hoe een onderzoek naar het verband tussen wonen en gedrag van mensen kan worden uitgevoerd.

Er zijn twee fasen bij te onderscheiden:

- I Woning en woonmogelijkheden
- II Het verband tussen wonen en gedrag, met name gedrag van kleine kinderen.

Inleiding

Een groot deel van onze jonge gezinnen woont in woningwetwoningen, die gebouwd zijn ná 1945. Dit betekent dat zij wonen in woningen, die beperkingen hebben wat ruimte en uitrusting betreft. De bewoners hebben doorgaans geen zeggenschap gehad over de grootte van de ruimte en de indeling daarvan. M.a.w. zij hebben geen zeggenschap gehad met betrekking tot de woonmogelijkheden.

Het totaal aantal vierkante meters grondoppervlak is, in verband met de geprojecteerde woningbezetting, in het algemeen te krap berekend, zodat er weinig speling is. Daarom is het van groot belang dat de ontwerper weloverwogen te werk gaat bij de verdeling van het woningoppervlak. Hij moet denken aan het dagelijks leven van een gezin. Indeling en verbindingen tussen ruimten en ruimtegroepen moeten daarop worden afgestemd. Beschouwingen over woonmogelijkheden van gezinswoningen moeten altijd worden geplaatst tegen de achtergrond van het gezinsfunctioneren, d.w.z. het dagelijks gezinsleven.

Het gezinsleven kan worden gezien als een zinvol geheel van functies in het verloop van elke dag, die betrekking hebben op:

- het samen leven
- het apart leven, en
- het huishouden.

Het kan best zo zijn dat een gezinswoning op een bepaald moment van de dag tegemoetkomt aan de vervulling van alle functies, en op een ander mo-

1) Instituut voor Gezondheidstechniek TNO.

2) Kinderarts te Leiden.

3) Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde TNO.

ment van dezelfde dag tekort schiet, in welk geval de woonmogelijkheden in onvoldoende mate aanwezig zijn.

Om geïnformeerd te zijn over de woonmogelijkheden van een gezinswoning is het nodig dat men nagaat:

- 1) het samenhangend geheel van gezinsfuncties
- 2) het samenhangend geheel van ruimten in de gezinswoning
- 3) het verband tussen 1 en 2.

Wil men tot verruiming van de woonmogelijkheden in toekomstige woningwetwoningen komen dan zal dit gedaan moeten worden op basis van onderzoek naar de onder 1, 2 en 3 genoemde punten.

Bij het ontwerpen van gezinswoningen is men op grond van ervaring reeds altijd uitgegaan van de drie hoofdfuncties: samen leven, apart leven en huishouden. Kwalitatief komt de ene woningstructuur, ook bij bewuste structuurplanning, beter dan de andere tegemoet aan de realisering van deze functies. Door Meyer-Ehlers⁴⁾ wordt hiervoor het begrip woonwaarde gebruikt.

Van de woningbouw ná 1945 kan gezegd worden dat men wat de bruikbaarheid van de woning betreft meer overwogen te werk gaat.

In onze huidige woningwetbouw zijn twee woningtypen ontworpen en gebouwd, waarbij twee duidelijk verschillende uitgangspunten te onderkennen zijn. Bij het ene type wordt in principe voor elke functie een aparte ruimte aangeboden, het andere type gaat uit van meerdere functies per ruimte.

In hoeverre beide typen gelijke woonmogelijkheden hebben of daarin verschillen, is een zaak die nader onderzocht dient te worden. Dit onderzoek kan men eventueel reeds aan de hand van plattegronden doen. Hierop heeft Meyer-Ehlers ons geattendeerd in haar project: „Wohnung und Familie”. Zij heeft de plattegronden van een zeer groot aantal woningen beoordeeld op hun woonmogelijkheden en daar woonwaarden aan toegekend. Daarnaast heeft ze later de woonervaringen van de bewoners in de gerealiseerde woningen geregistreerd en geconstateerd dat de uitkomst van de uit de plattegronden afgeleide woonwaarde in de werkelijkheid bevestigd wordt door de woonervaringen van de verschillende gezinsleden.

I. Woning en woonmogelijkheden

Het woononderzoek in de hiervoor vermelde typen, en variaties binnen die typen, betreft het verband tussen woningstructuren en gezinsfuncties in hun onderlinge samenhang. Dit verband kan, al

naar gelang het ontwerp, meer of minder efficiënt gelegd zijn.

I. 1. Woononderzoek

Alvorens nadere beschouwingen te wijden aan dit deel van het voorgenomen onderzoek is het gewenst een aantal begrippen te definiëren, die deels al in de inleiding zijn gebruikt, deels in het hierna volgende aan de orde zullen komen.

- Woning: gestructureerd geheel van ruimten en verbindingen tussen de ruimten.
- Gezinswoning: woning bestemd voor het wonen van een gezin.
- Woningtype: naar plattegrond en woonoppervlak te onderscheiden woningen.
- Wonen: dit is het totaal van activiteiten die zich in de woning afspelen, zowel de dagelijks zich herhalende als de incidentele activiteiten.
- Woonmogelijkheden: deze worden bepaald door de materiële kenmerken van de woning: oppervlak, indeling en uitrusting. Zij zijn te onderscheiden in primaire en secundaire woonmogelijkheden.
De primaire komen tegemoet aan de drie hoofdfuncties van het gezin: samen leven, apart leven en huishouden. Secundaire zijn die mogelijkheden die de woning bovendien nog biedt, zoals speciale voorzieningen voor bijvoorbeeld hobby's en het verzorgen van een klein kind.
- Woonbehoeften: deze ontstaan uit het verlangen de gezinsfuncties in de beslotenheid van een woning te kunnen verrichten; zij zijn te verdelen in constante en variabele woonbehoeften. De constante zijn voor alle gezinnen gelijk; de variabele veranderen al naar de leeftijdsfasen of gezinsfasen, en het cultuurpatroon.
- Woonwaarde: deze wordt bepaald door de mate van overeenstemming tussen de woonmogelijkheden en de eisen die vanuit de woonbehoeften aan de woning gesteld worden.
- Woononderzoek: dit heeft tot doel een zo objectief mogelijk beeld te verkrijgen van de anonieme bewoner en zijn variabele woonbehoeften. Hierbij gaat het om het verkrijgen van inzicht in de wisselwerking tussen de materiële kenmerken van de dagelijkse omgeving en het zichtbare menselijke gedrag in die omgeving in verschillende ontwikkelingsfasen van dit gedrag. Het gaat om het effect van het gebouwde op het wonen.
- Woningonderzoek: dit betreft de materiële kenmerken van een woning: oppervlak, indeling en uitrusting.

I. 2. Vraagstelling met betrekking tot het wonen met kleine kinderen

Wij richten ons op het wonen van gezinnen met

4) Prof. Dr. G. Meyer-Ehlers: *Wohnung und Familie*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1968.

kinderen in de leeftijd van 0 tot 2 jaar, die dus nog geheel afhankelijk zijn van de verzorging door hun moeder.

Het jonge gezin heeft, zoals elk gezin, constante en variabele woonbehoeften. Het verzorgen van een klein kind behoort volgens de gegeven definitie tot de categorie van de variabele woonbehoeften.

De geschiktheid van een woning voor de verzorging van een klein kind kan men pas beoordelen nadat men de woonwaarde van de woning voor het gezinsleven heeft bepaald, waartoe nodig is dat men inzicht heeft verkregen in de constante en alle variabele behoeften van het gezin. Wanneer wij ons richten op de woonwaardebepaling van de twee in de inleiding genoemde woningtypen, het zgn. functionele type en het multi-purpose type, luidt onze vraagstelling:

- Verschillen de twee woningtypen in de primaire woonmogelijkheden voor het gezin?
- Verschillen de beide woningtypen wat betreft de secundaire woonmogelijkheden voor de verzorging van een klein kind?

I. 3. Nadere omlijning van het woononderzoek

Voor de beantwoording van bovenstaande vragen zijn nodig:

- a) de plattegronden van de woningen
- b) het bestek van deze woningen
- c) de woonbehoeften van gezinnen met kleine kinderen
- d) de woonervaringen met deze woningen.
- a) De plattegronden die we uitkiezen betreffen woningwetwoningen die zeer veel gebouwd zijn en ongeveer 80 m² oppervlak hebben. Deze plattegronden zullen achtereenvolgens bestudeerd worden:

1) met de door Meyer-Ehlers aangegeven verdeelsleutel; dit criterium betekent dat een grove maat nl. 72:18:10 (onafhankelijk van de gezinssamenstelling) wordt aangelegd voor de juistheid van de oppervlakteverhoudingen tussen 3 groepen ruimten bestemd voor:

woonkamers, slaapkamers
keuken, badkamer, w.c.
verkeersruimte.

2) naar de aard van de structurering, d.w.z. naar de onderlinge ligging van de ruimten en de verbindingen daartussen, benevens de aard van deze verbindingen. Daaraan kan men met behulp van een daartoe ontworpen registratieschema nagaan of een soepel en storingsvrij verloop van de drie gezinsfuncties in de loop van de dag gewaarborgd is. Pas indien dit het geval is mag van een goede woning worden gesproken.

b) Door de bestudering van het bestek krijgt men nadere informatie over het geheel van technische voorzieningen, zoals verwarming, plaatsing en beveiliging van stopcontacten, vloeren, vensterbanken, drempels, draairichting van deuren e.d., die onder meer ook relevant zijn voor de verzorging van het kleine kind. Daardoor worden de woonmogelijkheden van de plattegrond nader en nauwkeuriger bepaald.

c) De woonbehoeften die een gezin met kleine kinderen heeft zijn door ons geïnventariseerd en gerangschikt. De nadruk valt daarbij op de mogelijkheid van een goed contact tussen moeder en kind en op de overzichtelijkheid van de verbinding tussen woon- en werkdomein.

d) De op grond van plattegrond en bestek veronderstelde woonmogelijkheden worden getoetst aan de woonervaringen. Men moet er daarbij op bedacht zijn dat de bewoners de woonmogelijkheden niet of onvoldoende onderkennen.

I. 4. De specifieke geschiktheid van een woning voor kinderverzorging

Wil men de woonmogelijkheden voor kinderverzorging bepalen dan moet men nagaan welke specifieke eisen daarvoor aan de ruimten en aan de verbindingen daartussen worden gesteld. Bijzondere aandacht verdient de aard van de verbindingen tussen eet- en slaapruijnte enerzijds, met keuken en badkamer anderzijds.

De eisen waaraan deze en ook de afsluitingen moeten voldoen zijn niet voor elke leeftijdperiode van het kind dezelfde. Zolang het nog in de wieg ligt zijn zij nagenoeg te verwaarlozen, maar worden steeds hoger naarmate het gaat kruipen, lopen en klimmen.

II. Het verband tussen wonen en gedrag, met name gedrag van kleine kinderen

In het voorgaande is een beschrijving gegeven van de manier waarop de woonmogelijkheden van een woning, de woonbehoeften van een gezin met kleine kinderen, en het verband daartussen kunnen worden bestudeerd. De aldus verkregen gegevens vormen het uitgangspunt voor de thans te bespreken ecologische benadering van het mogelijk verband tussen wonen en kinderlijk gedrag.

II. 1. Het woongebeuren

Men kan het verband tussen wonen en kinderlijk gedrag bestuderen aan het dagelijks woongebeuren. Dit is te verduidelijken met een voorbeeld uit het huiselijk leven van moeders met kleine kinderen:

Als een baby een maand of acht is, neemt het directe fysieke contact met de moeder af. Het aan-

tal voedingen wordt minder, iedere voeding is veel sneller klaar. Bij enkele voedingen zit het kind misschien al in de kinderstoel (babysitter). Het kind brengt langere tijd „zelfstandig” door in de box, op een deken op de grond, in een baby-stoeltje of iets dergelijks.

Vaak vallen de tijden dat het kind in de box is samen met tijden dat de moeder in de keuken bezig moet zijn. Een kind van omstreeks 8 maanden is bijvoorbeeld wakker, althans niet in bed, van 7-10, 12-3 en van 4-7 uur.

Dit zijn uitgesproken „piekuren” in het gezinsleven, in verband met ontbijt, lunch en avondeten, alsook de voorbereiding daarvan. De kans dat de verzorgingsbelangen van de baby zullen interfereren met die van de overige gezinsleden is dan groot.

Wanneer de structuur van de ruimten binnen de woning daartoe aanleiding geeft, bijvoorbeeld wanneer de keuken te klein is om er een box te plaatsen en als er bovendien geen visueel contact is tussen de keuken en de kamer waar de box wel kan staan (wat een veel voorkomend patroon is in woningwetwoningen), dan wordt het verblijf in de box al gauw een probleem, zowel voor moeder als kind.

Voor de moeder omdat zij in een woning die tekort schiet in visuele contactmogelijkheden diverse werkzaamheden zal willen uitstellen tot het kind slaapt, waardoor een geforceerde dagindeling kan ontstaan. Voor het kind omdat het noodgedwongen langer alleen gelaten moet worden dan in de beschouwde leeftijdperiode van ongeveer 8 maanden wenselijk wordt geacht.

Voor beiden kan dit aanleiding geven tot veranderingen in het gedrag zoals onrust, gejaagdheid en geïrriteerdheid bij de moeder, en bijvoorbeeld het vragen of afdwingen van extra aandacht door het kind.

In andere woningen, met name in die met een eet-keuken, krijgt het kind af en toe de gelegenheid even in de keuken te zijn, in een eigen hoekje te spelen.

Er is daar voldoende ruimte voor het plaatsen van een box. Het toezicht houden op de baby en het af en toe kunnen praten en keuvelen is dan geen probleem.

In deze beschrijving onderkent de onderzoeker van het woongebeuren drie belangrijke facetten:

- 1) de structuur van de materiële omgeving
- 2) de sociale omgeving: het samen zijn van een moeder en een klein kind
- 3) het gedrag van moeder en kind in een verzorgingssituatie.

II. 2. Methode van onderzoek

Het woongebeuren wordt bepaald door:

— tijd van de dag

— tijdsduur

— plaats in de ruimte

— persoon of personen die bij het woongebeuren betrokken zijn.

Studie van het woongebeuren vindt plaats in de natuurlijke, huiselijke omgeving. Dit noemt men ecologisch onderzoek. Deze methode van onderzoek is in de menselijke gedragswetenschappen geïntroduceerd door Barker en Wright⁵). Zij gaan ervan uit dat de omgeving van menselijk gedrag structuur heeft en dat er verband is tussen de omgevingsstructuur en de structuur van menselijk gedrag.

Barker en Wright bestuderen dit verband door observatie en ondervraging. In ons onderzoek zullen wij deze ecologische methode toepassen bij het bestuderen van het woongebeuren in een groot aantal gezinnen met kleine kinderen.

Daarbij gaat het in het bijzonder om gedrag van moeder en kind in de woning, met name in verzorgingssituaties.

Wat het gedrag van het kind betreft, zullen wij zijn doen en laten nagaan bij kruipen, lopen en spelen, bij baden, bij eten geven, bij zindelijk maken, en bij naar bed brengen. Speciaal zullen wij kijken naar het reageren van het kind op het komen en gaan van de moeder, en in hoeverre het kind afhankelijkheids- of zelfstandigheidsgedrag vertoont. Bij de moeder gaat het ons om haar gedrag in de verzorgingssituatie, zowel wat betreft de technische als de gevoelsmatige aspecten van dit gedrag.

Wij hebben een schema ontwikkeld waarin wij de door observatie en vragen verkregen gegevens, die dus voornamelijk betrekking hebben op de dagelijkse verzorgingssituaties, kunnen noteren.

Wij doen dit voor twee verschillende leeftijden van het kind, te weten 8 maanden en 18 maanden. Elk normaal en gezond kind heeft op de leeftijd van 8 maanden bepaalde gedragsmogelijkheden, en op de leeftijd van 18 maanden meer en andere gedragsmogelijkheden.

In het geheel van gedragingen is een patroon te onderkennen dat bij een bepaalde leeftijd behoort. Ook zijn patronen te onderkennen die min of meer afwijken van wat bij een leeftijd wenselijk is.

Elk kind zal de invloed van de huiselijke omgeving op de leeftijd van 8 maanden anders ondergaan dan op de leeftijd van 18 maanden. Wij veronderstellen dat er in de verzorgingssituaties gedragpatronen bij moeders en kleine kinderen ontstaan die worden opgelegd door de structuur en de onderlinge ligging van de ruimten, de verbanden daartussen en de inrichting van de ruimten. Deze gedragpatronen kan men gaan ontdekken

5) R. G. Barker and H. F. Wright: Psychological ecology and the problem of psycho-social development. In: Child Development, 20 (sept. 1949) 3, 131-143.

Eerst de gehele vragenlijst goed doorlezen. **Alléén moeders** vullen de enquête in, en **alleen** moeders met kinderen in de leeftijdsgroep 0-6 jaar waarvan één kind is in de leeftijdsgroep **0-2 jaar**; of moeders met slechts één kind in de leeftijdsgroep 0-2 jaar. Alleen bewoonsters van **flats** en **éengezinshuizen na 1945 gebouwd**, vullen de enquête in. De vragen in onderstaande vragenlijst, voorzover niet anders blijkt, uitsluitend te beantwoorden voor het kind van 0-2 jaar.

ouders 55

8

Kunt u per activiteit van het kind in onderstaand schema met een kruis (X) in het betreffende vakje aangeven hoe uw loop — als verzorgster — door de woning daarbij is? Tussen welke ruimten?

loop door de woning van verzorgster bij:

Een keer heen, een keer terug = 1 keer

	0 keer	1 keer	2-5 keer	5-10 keer	vaker	tussen welke ruimten?
baden	☐	☐	☐	☐	☐	
eten geven	☐	☐	☐	☐	☐	
naar bed brengen	☐	☐	☐	☐	☐	
zindelijkheids-training	☐	☐	☐	☐	☐	
bewegen	☐	☐	☐	☐	☐	

9^a

Bij welke soort werkzaamheden, hieronder genoemd, laat u op drukke dagen uw baby of peuter in de tijd dat hij wakker is alleen? (U mag meerdere werkzaamheden aankruisen in de eerste kolom onder „vraag 9A“).

Vraag 9A	strijken	Vraag 10
	de was doen	
	de was ophangen	
	was opbergen	
	afwassen	
	naaien	
	groente enz. schoonmaken	
	koken	
	opruimen	
	uw oudere kinderen verzorgen	
	uzelf aankleden e.d.	
	leveranciers te woord staan	
	telefoneren	
	huis schoonmaken	
	andere dingen (welke?)	

9^b

- ☐ minder dan ½ uur
☐ ½ à 1 uur
☐ 1 à 1½ uur
☐ 1½ à 2 uur
☐ meer dan 2 uur

Kunt u aangeven hoeveel tijd in totaal op zulke dagen u uw kind alleen laat? (Slechts één hokje aankruisen).

10

Hoe gebruikt u deuren en verbindingen tijdens de in vraag 9A aangekruiste huishoudelijke werkzaamheden? Achter de betrokken werkzaamheden in lijst 9A (onder vraag 10) in de eerste kolom aangeven: Ik laat de deur open: A Ik kijk door een glasdeur: B Ik kan mijn kind tijdens mijn bezigheden niet zien: C (Dus: A, B of C invullen). In de tweede kolom met de symbolen uit vraag 6 aangeven wat uw kind op dat moment doet.

Voorbeeld:

☒ de was doen ☐ A ne

U kunt uw plattegrond met de ingevulde vragen tot 1 okt. opsturen aan Red. Ouders van nu Wageningen. Vermeld dan wel links op de enveloppe: Woon-enquête.

wanneer men een groot aantal normale gezonde jonge gezinnen in hun dagelijks leven in hun woningen gadeslaat en de moeders daar bezig ziet bij het dagelijks zich herhalend verzorgen van hun kleine kinderen: bij baden, bij eten geven, bij zindelijk maken, bij naar bed brengen, bij kruipen, lopen en spelen.

Ons onderzoek zal zich richten op moeders met kleine kinderen in flatwoningen. Het woongebeuren heeft daar plaats op één laag. In ééngezinshuizen wordt de bestudering van het woongebeuren bemoeilijkt door het feit dat het dagelijks verzorgen zich verdeelt over twee of meer lagen.

Tot besluit willen wij nog wijzen op een artikel dat in september j.l. verscheen in het tijdschrift „Ouders van nu”, geschreven door Mevrouw drs.

A. A. Baehr-Erde, tot voor kort verbonden aan het Instituut voor Gezondheidstechniek TNO en ingeschakeld bij de hiervoor beschreven werkzaamheden.

Dit artikel is getiteld „Wonen met kleine kinderen” en beoogde, door middel van een daarin opgenomen enquêteformulier, een indruk te verkrijgen van de woonervaring van moeders met één of meer kinderen in de leeftijdsgroep van 0-6 jaar, waarvan één in de leeftijdsgroep van 0-2 jaar. Ter illustratie is bedoeld enquêteformulier hierbij afgedrukt.

Het aantal reacties was opmerkelijk groot en bedroeg niet minder dan 292. Zodra deze zullen zijn verwerkt worden de resultaten, die uiteraard van veel belang zijn voor het thans te ondernemen onderzoek, eveneens in „Ouders van nu” gepubliceerd.